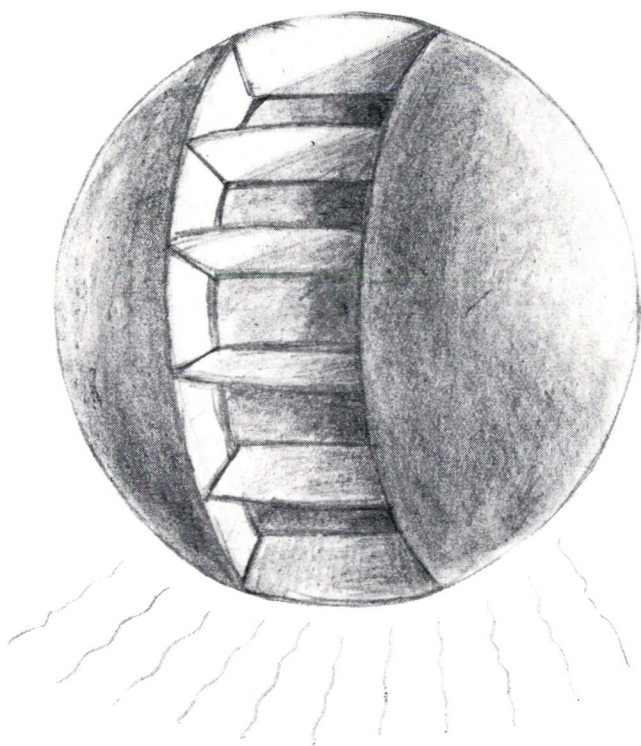

KLOTEN FRÅN MOULINS

av Gösta Sundman

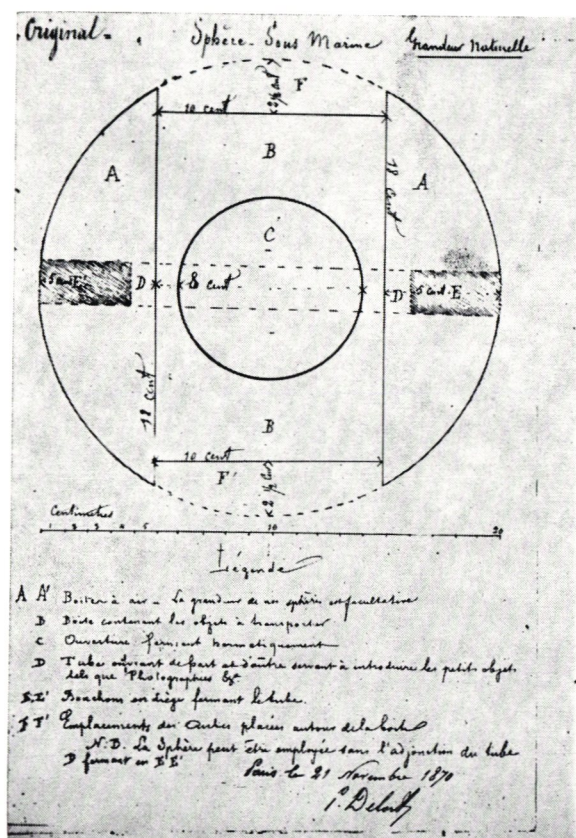

Under fransk-tyska kriget 1870—71 var Paris belägrat och helt avspärrat under ca fem månader från september 1870.

Några postförbindelser ytledees gick det således inte att ordna under denna tid mellan Paris och det övriga Frankrike. Luftledes ordnades som bekant posttransporter med ballong i riktning *från* Paris. Var denna post sedan hamnade berodde på väderleksförhållandena. Ballongbrev fick ofta befordras långa omvägar, innan de nådde adressaterna. Några ballongbrev från denna epok finns i vårt Postmuseum.

I riktningen till Paris var det ju svårare att anordna postföring med ballong. De var ju inte styrbara och måste landa inom ett begränsat område. Ett slags flygpost fanns dock från landsorten till Paris, nämligen med brevdvor, som fick följa med ballongerna från Paris och sedan flyga tillbaka med mikrofotograferade budskap. Brevduveposten var osäker och hade begränsad kapacitet, och den kunde givetvis inte alls tillgodose de belägrades behov att få underrättelser utifrån. Den i Paris inneslutna befolkningen — inklusive militär personal — beräknas ha uppgått till ca 2 milj.

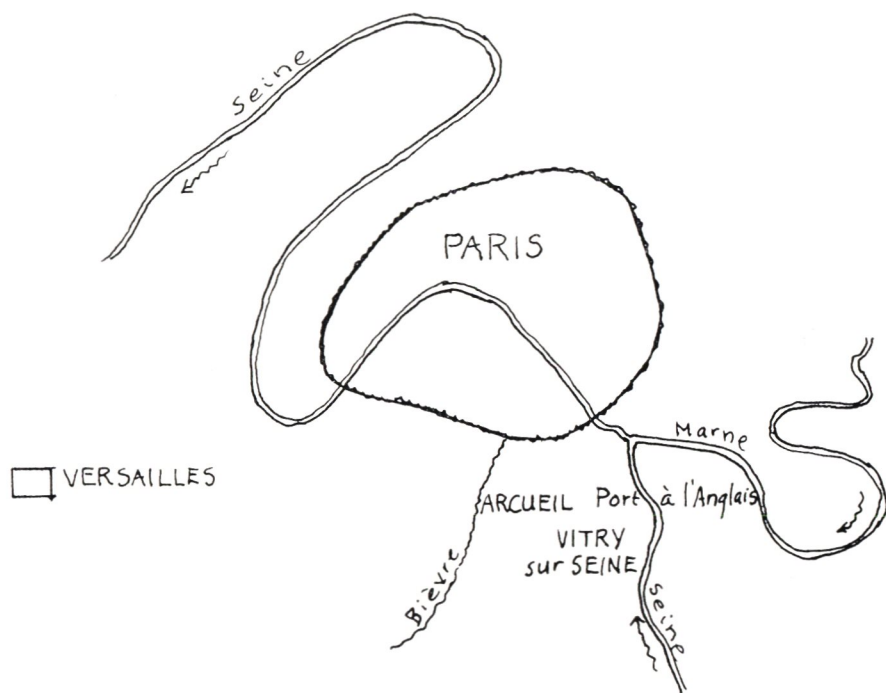
Behovet för de belägrade att få meddelanden från yttervärlden var helt naturligt mycket starkt, och under trycket av detta behov uppstod tanken

Planskiss av behållare enligt patentansökan, ingiven av Delort den 21 november 1870 (Musée Postal de France).

på att använda Seine som transportled. Då Paris var helt omringat, gick det inte att skicka post båtledes. Den måste därför, för att inte falla i tyskarnas händer, transporteras under vattenytan. Ett förslag till ett sådant transportsystem kom också till utförande under en kort period i januari 1871. Den postala expertisen tycks ha ställt sig rätt skeptisk mot förslaget, men det gällde ju att pröva alla utvägar i en förtvivlad situation.

Då denna fullständigt unika postbefordring, som f. ö. tycks vara föga känd, har sitt intresse både från posthistorisk och filatelistisk synpunkt, lämnas här nedan vissa uppgifter i ämnet, hämtade ur en artikel i nr 1/1971 av den franska posttidskriften »Revue des PTT de France». Artikeln, som är mycket sakrik och väldokumenterad, är författad av M. Robert Boussac, vice ordf. i den franska motsvarigheten till föreningen Postmusei Vänner. Kartorna har ritats av mig, medan övrigt bildmaterial genom vänligt tillmötesgående ställts till förfogande av Postmuseet i Paris.

Kartskiss över Paris med Seine och Bièvre.

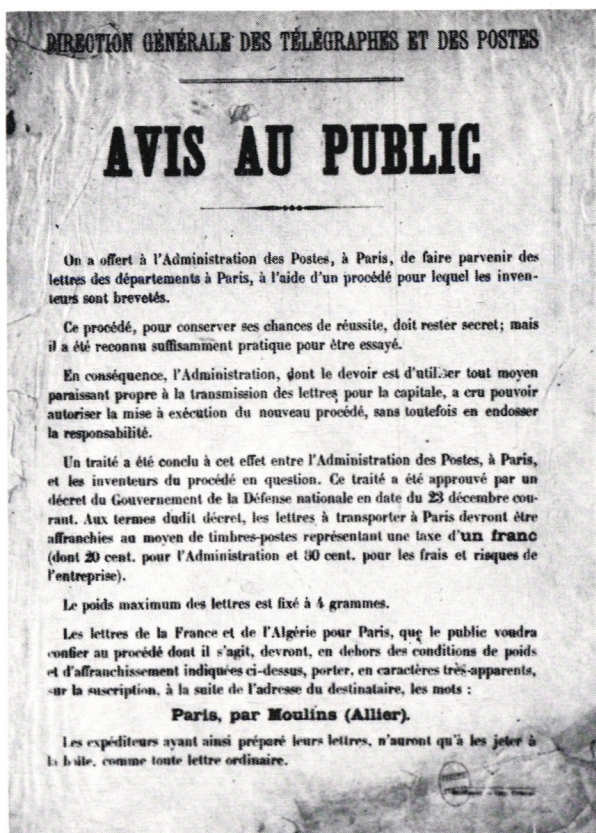
Transportsystemets uppfinnare hette Robert, Delort och Vonoven. Det gick i korthet ut på att posten skulle inneslutas i vattentäta behållare av zinkplåt, vilka skulle sänkas ned i Seine på lämpligt ställe och med strömmen föras till Paris, där de skulle uppfångas i ett specialbyggt nät. Patentansökan för behållaren är daterad den 21 november 1870 (sid. 86). Behållaren bestod av en cylinder, i båda ändar försedd med en ihålig sfärisk sektor. På cylinderns mantelyta — mellan de båda »halvkloten» — var ett antal vingar eller flänsar fästade, som strömdraget kunde påverka liksom vingarna i ett skovelhjul. Behållarna skulle således kunna rulla på flodbotten och med strömdragets inverkan på flänsarna lättare komma över hindrande föremål. Brevförsändelserna skulle placeras i cylindern. Sedd från sidan såg en behållare ut som ett klot med ca 20 cm diameter.

De första försöken med undervattensbehållarna gjordes i Bièvre, en å söder om Paris (se sid. 87). Försöken lyckades bra, men poststyrelsen ansåg att de inte var tillfyllest.

Nya försök i större skala borde göras i Seine. Ett fångsnät sattes upp vid Port à l'Anglais nära Vitry-sur-Seine öster om Paris (se sid. 87). Sedan begav man sig iväg uppströms båtledes så långt man vågade med hänsyn till de tyska belägringstrupperna för att sänka ned en behållare. Det första försöket misslyckades på grund av att nätet förstördes av franska kanonbåtar på Seine. Ett andra nät, 280 m långt, 1 m djupt och försett med en av beskrivningen att döma ryssjeliknande anordning av ca 12 m längd, monterades tvärs över Seine med hjälp av dykare. Det nya försöket, som gjordes den 1 december 1870, lyckades bättre och man kunde i ryssjan fånga upp den behållare, som dagen före sänkts ned i Seine. Postverket träffade avtal med uppfinnarna om det nya transportsystemet den 6 december 1870. Behållarna kallades — för att hemlighålla arrangemanget — i officiella sammanhang för »agents» dvs »funktionärer» eller i postala sammanhang den gängse benämningen på brevbärare.

Redan dagen därpå begav sig Delort och Robert med avtalet på fickan och medförande ett antal i Paris tillverkade behållare iväg per ballong för att så snart som möjligt komma igång med den nya postbefordringen. Deras kompanjon Vonoven stannade kvar i Paris för att övervaka ankomsten av behållarna.

I sin iver tog sig Delort och Robert orådet före att själva annonsera i tidningspressen om den nya möjligheten att skicka brev till Paris. I annonsen stod bl. a., att breven fick väga högst 4 g, och att de skulle sändas i frankerat kuvert till M. Robert, poste restante Clermont-Ferrand med bifogande av en postanvisning på 1 fr 20 centimes. Uppfinnarna hade räknat med att behålla 1 fr per försändelse i gottgörelse. De hade emellertid förbisett, att deras anvisningar stred mot postmonopolet. De ålades att

*Anslag om postbefordringen Moulins—Paris
(Musée Postal de France).*

upphöra med sin annonsering och omedelbart till Postverket överlämna de brev, som de låtit adressera till sig. Nya förhandlingar fick tas upp med postala myndigheter i olika instanser. Den 23 december utfärdades ett tilläggsavtal i form av ett dekret från den franska regeringsdelegationen i Bordeaux. Detta dekret kompletterades med vissa expeditionsföreskrifter. Av dessa handlingar framgår, att brev till Paris skulle sändas via Moulins-sur-Allier samt att brev från Frankrike och Algeriet skulle få väga högst 4 g och vara försedda med porto för 1 fr per brev. Transporten av breven från Moulins till Paris skulle helt ombesörjas av uppfinnarna i egenskap av entreprenörer. Av portot skulle 20 c tillfalla postverket och resten uppfinnarna. Hälften av sistnämnda belopp skulle utbetalas vid överlämnandet av breven i Moulins, och den andra hälften, när breven utdelats i Paris.

Ungefärlig gräns mellan de franska och tyska arméerna i slutet av februari 1871.

Kartskiss över Frankrike med ortnamn, som omnämns i texten.

Entreprenörerna ålades vidare att dag för dag hålla postmyndigheterna underrättade om antalet behållare som skickades varje dag, platsen där behållarna nedsänktes samt antalet brev i varje behållare. Varje behållare skulle numreras i den ordning de avsänts. Postverket annonserade i tidningspressen och satte upp anslag på postanstalterna om den nya befordringsmöjligheten (se sid. 89). Brev som skickades på detta sätt skulle som postadress ha beteckningen »Paris, par Moulins (Allier)». Moulins skulle således fungera som en central för uppsamling och spridning av posten till Paris, och det är på grund härav och sin form som behållarna sedermera fått benämningen »les boules de Moulins» dvs »kloten från Moulins».

Så snart nyheten om denna möjlighet att skicka brev till Paris blev känd, började brev strömma till Moulins. Breven kom från alla delar av Frankrike, även de ockuperade och t. o. m. från utlandet. Den långa avspärrningen, krigshändelserna, jul- och nyårshelgen, allt bidrog till att postmängden blev av stor omfattning. Det från Paris medförda förrådet av behållare tog snart slut, och nya tillverkades i Lyon.

Man vet inte med säkerhet, hur många brev som skickades i dessa behållare. Vissa uppgifter finns dock om trafikens omfattning. Den 4 januari 1871 överlämnades 6.000 brev till entreprenörerna, som samtidigt erhöll 2.400 fr i ersättning enligt avtalet. Påföljande dag skickades 4.000 av dessa brev med behållartrafiken. Den 7 januari överlämnades 13.000 brev plus 5.200 fr. Med inräknande av resterande brev från den 4 januari borde således minst 15.000 brev ha skickats i andra omgången. Den 11 januari mottog Delort, som själv ombesörjde påfyllning och försegling av behållarna, 16.000 brev. Det totala antalet brev som överlämnats till entreprenörerna t. o. m. sistnämnda dag kan därför uppskattas till 35.000. Antalet behållare som nedsänktes i Seine beräknas ha uppgått till 55 st, vilket skulle betyda 640 brev i medeltal per behållare.

Uppgifter saknas om antalet brev som överlämnats till Delort efter den 11 januari. Det är emellertid konstaterat, att 14.600 försändelser, avsedda att befordras med behållare, fanns i Moulins den 10 februari 1871. Några dagar senare påträffades ett antal förseglade behållare på postkontoret i Cosne (se sid. 90). Det har inte varit möjligt att avgöra, om dessa brev härrör från inlämningen den 11 januari eller någon som gjorts senare.

Efter kriget krävde Robert postverket på ersättning för befordran av sammanlagt 150.000 försändelser. Så många brev har inte kunnat rymmas i 55 behållare. Artikelförfattaren förmodar, att Robert medräknat även sådana brev, som kommit till Moulins, men som inte överlämnats till entreprenörerna. Postmuseet i Paris har behållare nr 55, som återfanns 1942 vid Melun (sid. 92). Flertalet av breven i denna behållare var enligt datumstämplarna postade mellan den 30 december 1870 och 3 januari 1871.

*Behållaren som upphittades 1942 i Melun
(Musée Postal de France).*

Andra behållare, vilkas ordningsnummer inte kunnat identifierats, har innehållit brev som postats senare. Detta ger anledning till en förmodan, att behållare nr 55 inte var den sista i ordningen.

Som ovan nämnts ålåg det entreprenörerna att transportera behållarna från Moulins till Seine. Dessa transporter, som utfördes av Robert, måste ha varit både besvärliga och riskabla, eftersom de fick ske genom ockuperat område, för att Robert skulle komma så nära Paris som möjligt. Av hans rapporter framgår bl. a. att han — förklädd till bonde — gjorde flera turer till fots med behållarna i ryggsäck eller med häst och vagn, döljande behållarna under halmlass. Flertalet behållare har troligen ned-sänkts i närheten av Montereau (se sid. 90). När Robert den 1 februari 1871 återvände till Cosne efter en transport för att hämta en ny sändning fick han veta, att Paris kapitulerat, och att postkontoret fått order om att inte vidare överlämna några brev till entreprenörerna.

Efter kriget gjordes en undersökning om resultatet av »undervattens-transporterna». Denna gav vid handen, att syftet målet förfelats. Med till visshet gränsande sannolikhet hade nämligen inga behållare uppfångats

i Paris under själva belägringen. En serie olyckliga omständigheter hade dock bidragit till misslyckandet, även om man tar i betraktande, att systemet knappast kunnat fungera hundra procentigt.

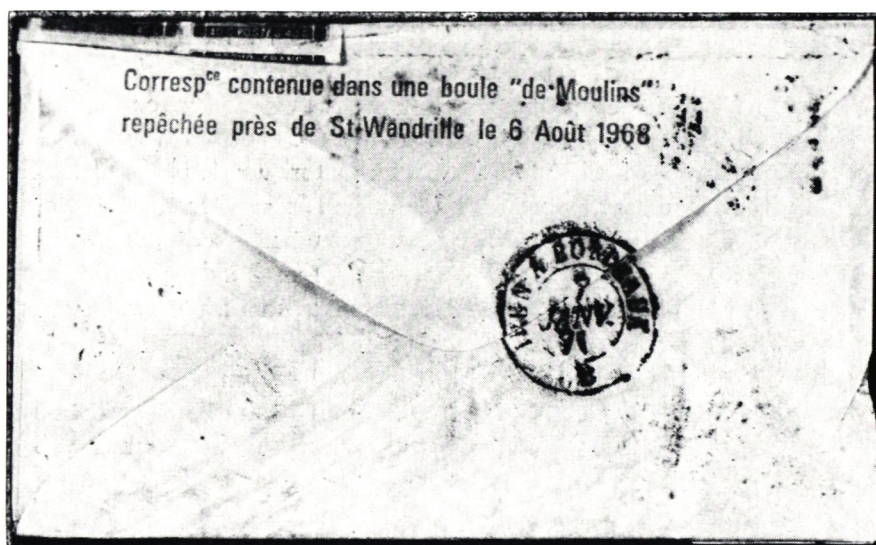
Först tog det rätt lång tid, innan alla formaliteter avklarats. När transporterna väl kom i gång, hade isbildningen börjat i Seine. Det svåraste bakslaget förorsakades emellertid av att ismassorna fördärvade fångstnätet vid Port à l'Anglais, och under den tid som åtgick för att reparera det, hann många »klot» passera genom Paris. Man hade funnit behållare i Quilleboeuf vid Seines mynning och även på andra ställen i Seine väster om Paris. Rekordet i transportväg hade ett klot, som påträffats vid S:t Malo.

De i det föregående omnämnda 14.600 breven som påträffades i Moulins den 10 februari 1871 och som inte hunnit sändas därifrån med behållartransporterna, skickades till Paris den 12 februari med en livsmedels-transport, dolda i rissäckar. Det var nämligen då enligt stilleståndsfördraget förbjudet att till Paris införa tillslutna brev. De brev som fanns lagrade i Cosne kom till Paris med ordinarie postlägenheter.

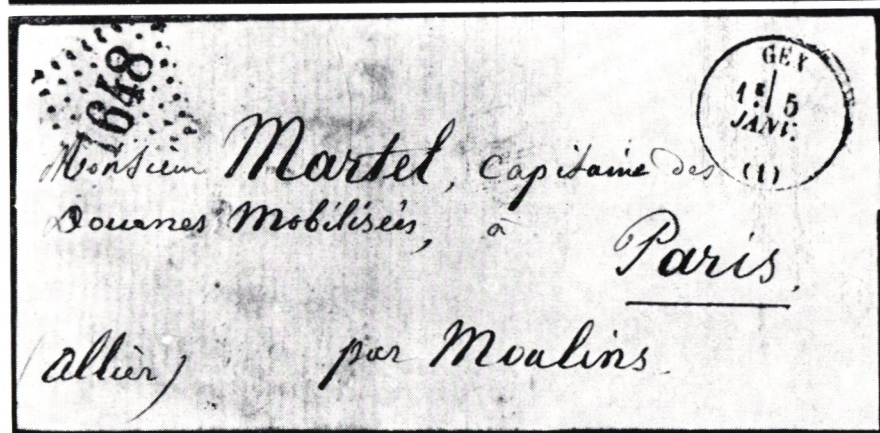
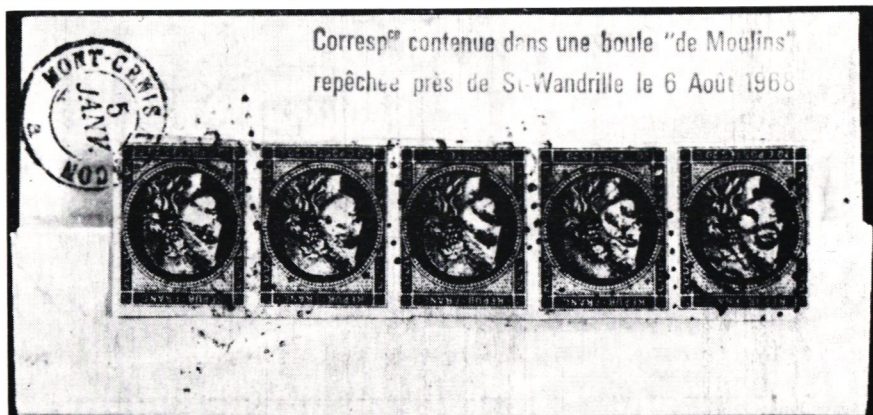
Av de behållare som nedsänktes i Seine har man funnit ett trettio-tal på olika platser. Fynden, som är utspridda under en följd av år, har gjorts i samband med översvämningar, muddringsarbeten eller helt enkelt vid fiske. För vissa fynd känner man till datum. Fyndplatserna är angivna på kartan, sid. 90. Det första »klotet» upphittades den 6 mars 1871 nära les Andelys. Fram till 1882 tycks ett tjugotal behållare ha överlämnats till postverket, som distribuerade de i behållarna inneslutna breven till adressaterna, av vilka de flesta då ännu var i livet. Obeställbara försändelser överlämnades till postverkets reklamationskontor. År 1910 flöt två behållare upp på grund av stora översvämningar i Seine. Den ena behållaren flöt upp i Paris, den andra i Chatou. De privatpersoner som gjorde fynden ombesörjde att brev tillställdes de adressater som kunde anträffas men de tog också hand om en del, som erbjöds samlare, som nu börjat intressera sig för detta slags försändelser.

Under de följande trettio-två åren var det tyst om ytterligare fynd. Denna tystnad kan — enligt artikelförfattaren — ha berott på att behållare med innehåll blivit förstörda av ren okunnighet, men den kan också ha berott på en »brottslig diskretion» hos upphittaren.

År 1942, under en ny ockupation av tyskarna, kungjordes i filateli-pressen, att ett nytt fynd gjorts i Melun i samband med reparationsarbeten på en bro-pelare. Brevet skingrades bland samlare och enbart behållaren överlämnades till postverket. Nästa fynd gjordes 1956 nära Montereau. Ingen av dessa båda behållare hade således nått fram till Paris utan hejdats på vägen dit.

Bilder av brevöfsändelser från behållaren som hittades 6.8.1968
(B.I. Ministère P.T.T. France).

*Behållaren som upphittades 6.8.1968 nära S:t Wandrille (Seine-Maritime).
(Musée Postal de France).*

Efter det sistnämnda fyndet konsulterades »le Conseil d'Etat» (ung. motsvarigheten till vår regeringsrätt) om hur de återfunna breven skulle behandlas. Regeringsrätten förklarade, att breven skulle anses ha bevarat sin karaktär av skriftligt meddelande, som anförtrotts åt postverket för vidare befordran, och att det ålåg postverket att med bevarande av brevhemligheten antingen överlämna breven till adressaternas efterlevande eller — om så inte var möjligt — tills vidare behålla dem i sin ägo för att efter reklamation överlämna dem till person, som kunde visa sig vara arvtagare till den ursprunglige adressaten.

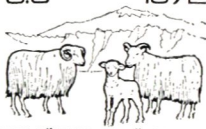
Samma direktiv har tillämpats beträffande breven i den behållare, som påträffats så sent som den 6 augusti 1968, och som utgör det hittills senast

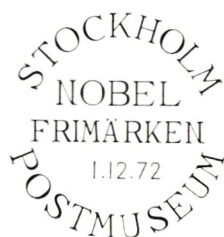
gjorda fyndet. Denna behållare hittades vid Saint-Wandrille i närheten av Rouen. Behållaren innehöll 539 försändelser. Enligt en notis i en svensk tidning (GHT 22.2.72) hade upphittaren, en mudderverksskötare i Rouen, stämt franska staten angående äganderätten.

M. Boussac meddelar emellertid, att franska postverket under hänvisning till regeringsrättens utslag från 1956 erhållit behållarna och de 539 breven. Dessa har försetts med följande stämpelavtryck: »Correspondance contenue dans une boule »de Moulins» repêchée près de Saint-Wandrille le 6 aout 1968» (se sid. 94). Efterforskningar har gjorts för att finna efterlevande till adressaterna. Bl. a. skickades cirkulärskrivelser till de ursprungliga bostadsadresserna, och efterlevande, som bott i samma lägenhet som sina förfäder fick på detta sätt ett hundraårigt brev i sin ägo, också det ett rekord i fråga om lång befordringstid. Hundratals personer har tillskrivit den franska poststyrelsen i hopp om att någon av deras förfäder fanns med bland de ursprungliga adressaterna. Vissa har sett sina försök krönas med framgång. De brev som inte kunnat beställas har deponerats på Postmuseet i Paris, där också behållaren förvaras.

Författaren avslutar sin artikel med följande uttalande (fritt översatt), som även får stå som slutvignett till denna redogörelse: Genom att ta itu med att dela ut den hundraåriga posten från det senast funna klotet från Moulins har Postverket, troget sin långa tradition, visat att det gör allt vad som står i dess makt för att distribuera de brevförsändelser som mottagits till postbefordran, vilka de yttre omständigheterna än varit och hur lång tid än förflutit från deras inlämnande. Våra samtida och kommande generationer kan på Postmuseet i Paris med undran och intresse betrakta de brev, som ett oblitt öde undandragit mottagarnas oroliga väntan, och som visar vilka om uppfinningsrikedom vittnande ehuru på grund av olika omständigheter fruktlösa ansträngningar som gjordes i allas intresse under loppet av det man kallar »l'Année terrible».

STOCKHOLM
21 19
1 72
**ARBOGA
I
POSTEN**
POSTMUSEUM

STOCKHOLM
POSTMUSEUM
3.3 1972

FRIMÄRKsutställning
ALLTING 72

*MINNESPOSTSTAMPLAR
som använts i Postmuseum under 1972.*